

בספרו של ישראל קלוזנר 'הכתבים הציוניים של הרב צבי קלישר' (ירושלים תש"ז), מובא מכתב אל אלברט כהן, הממונה על הצדקה של בית רוטשילד בפאריס. הרב קלישר מספר: 'לאחר זמן עוררתי גם רוח השר הגדול ורב החסד ופועל צדק ר' משה מונטיפיורי, אשר איגרותיו עוד תחת ידי, אשר השיב לי שגם ליבו תמיד על זה, גם עם הגאון החכם השלם מורינו הרב נתן אדלר, הרב דק"ק לונדון, היו לי חילופי מכתבים ופילפולים מענין זה, והסכים על עצתי בזה כאשר הכל בכתב אינני'.
במבוא לספרו (עמ' 35) כותב קלוזנר, שלא ידוע הזמן שר' צבי קלישר החליף אגרות עם מונטיפיורי. בארכיונו של מונטיפיורי לא נותר מכך דבר וכן אין על כך ידיעות ב'יומנים' שנערכו עלידי מזכירו אליעזר הלוי, והוא משער מה שמשער בקשר לכך.

באוסף מונטיפיורי של המחלקה לכתבי-יד בבית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי בירושלים מצוי מכתב אחד שנשלח לרב קלישר בתאריך ט' באלול תרי"ח, כתוב בידי אליעזר הלוי וחתום בידי הרב אדלר ור' משה מונטיפיורי.¹ להלן נביא את האיגרת הזו כלשונה:

את יחידי סגולה היושבים בער"ק איש איש לפי עבודתו ולפי משמרתו ולא יאות הדבר להעבירם ממשמרתם כלי חטא ועון או להתעולל עליהם בלי טעם וסבה יען כי עושים את מלאכתם באמת ובתמים — גם לא נכחד מאת מעכ"ת כי אפס ותם כל כסף התרומה ולא נוכל עוד להיות עזר וסומך לכל החברות ודברים טובים אשר נתיסדו על ידינו ואחרי ימים מעטים הפקידים והשומרים יסורו ממשמרתם וכלתה כל העבודה ואנחנו פורשים כפינו לאלקי אבותינו לברך את מעכ"ת ברוב עוז והדר להפיק את מאווי לבו בהתחדש השנה הבע"ל להוציא לאור נוגה מחשבותיו הטהורים ונזכה לעלות לירושלים עה"ק ברנה אלה דברי

אני הק' נתן אדלר הכהן
משה מונטיפיורי

בע"ה פה ק"ק לונדון ט' אלול התרי"ח לברי"ע
שלום וברכה לכבוד הרב המאה"ג [המאור הגדול] החריף
ובקי בתורה מו"ה צבי הירש ברב מו"ה שלמה קאלישער נ"י
ויזרח בק"ק טהארן יע"א [יכוננה עליון אמן]
זה ימים אחדים מעת אשר שב השר הש"י [השם ישמרהו]
מנסיעותיו והנה מצא נכון לפניו את מכתבו היקר מער"ח
תמוז וקרא את שורות מעכ"ת [מעלת כבוד תורתו]
המסולאים כפו ומפיקים אהבה ודבקות אמיתית בתורת ה'
ובמצותיו אשרוהו שזכה ה' אותו לשבת על התורה ועל
העבודה והתענג מצוף נפת דברי אלקים חיים — ומי יתן
הי' כל אחינו שבגולה משתוקקים לדרוש לציון כמוהו
ונגילה ונשמחה כל הימים — ועל דבר בקשתו להפקידו על
משמרת הנטיעות אשר נטענו בגן ה' בארץ הקדושה הנני
להשיבו כי זה שלש שנים שעברו מעת אשר הפקדנו עמהם

1 אוטוגרפים של משה מונטיפיורי, אוסף שברון, המחלקה לכתבי-יד, בית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי, ירושלים.

בגד שר הקן אפרים אלון התחיה לפרוץ

לאדם עקבה לרכוש חיים הסולג' בחמ"ל ובקו בתורה שיה' לך הירח ביום שיה' קואלס' לך
ל' יורה בק"ג שהאין יל'ו

זה יוםם אתה יוםם אלה לך רעה ה'ה' סמי' אורטו עקב יל'ו נבן אפרו או סכתו היקר
אז'ים חטוב וקין אה' ל' אורטו סל'ת' הסולג' ס'ו וס'ק'ט אכ'ה וק'ק'ט אפר'ת בתורה י'ו
ובס' אורטו אורטו ל' אורטו א' אורטו א' אורטו א' אורטו א' אורטו א' אורטו א' אורטו א' אורטו א'
חיה... וי יח ע' ל' אורטו א' אורטו א' אורטו א' אורטו א' אורטו א' אורטו א' אורטו א'
ל' אורטו א' אורטו א' אורטו א' אורטו א' אורטו א' אורטו א' אורטו א' אורטו א'
פ' י' אורטו א' אורטו א' אורטו א' אורטו א' אורטו א' אורטו א' אורטו א' אורטו א'
אור א' אורטו א' אורטו א' אורטו א' אורטו א' אורטו א' אורטו א' אורטו א'
א' אורטו א' אורטו א' אורטו א' אורטו א' אורטו א' אורטו א' אורטו א'
א' אורטו א' אורטו א' אורטו א' אורטו א' אורטו א' אורטו א' אורטו א'
א' אורטו א' אורטו א' אורטו א' אורטו א' אורטו א' אורטו א' אורטו א'
א' אורטו א' אורטו א' אורטו א' אורטו א' אורטו א' אורטו א' אורטו א'
א' אורטו א' אורטו א' אורטו א' אורטו א' אורטו א' אורטו א' אורטו א'

אלה פרוץ

אברהם אבינו
משה
מנחם

מכתב זה חשוב מכמה בחינות:

(א) הוא מאמת את דברי הרב קלישר, שאמנם קיבל 'מכתבים' ממונטיפיורי ובהם דברי-עידוד, יהיו אשר יהיו. (ב) להוציא את המכתב לרוטשילד בפרנקפורט דמיין משנת תקצ"ו וההתכתבויות עם רבני זמנו בשאלת הקרבת הקרבנות בזמן הזה, לא ידוע על פעילות מצידו של קלישר בענייני ישוב ארץ-ישראל לפני שנת 1860; ואילו התאריך של המכתב הנדון הוא 1858.

(ג) אמנם אי-אפשר לשחזר על-פי המכתב הזה את כל תוכן בקשתו של הרב קלישר; אך אפשר ללמוד ממנו, שבאותה שנה רצה לעלות לארץ-ישראל וביקש את גבאי לונדון להפקיד אותו על הפרדס ביפו. במכתבו ציין כנראה, שאינו זקוק לפרנסה, וטעמו – חיבת הארץ. בתשובה אליו זיכרהו בשבחים על 'דרישתו לציון', אך דחו בקשתו בטענה, שהפרדס מעובד זה שלוש שנים על-ידי יושבי הארץ, 'העושים משמרתם באמת ובתמים, ולא ניתן להעבירם בלי טעם וסיבה'. זוהי תשובה מתחמקת וגם המידע שנמסר בה אינו נכון. הרב קלישר סבר, הלוי לא ביטל סברה זו, שהעצים ניטעו על-ידי מונטיפיורי. על-פי שאר המקורות היה הגן נטוע.² יחידי סגולה היושבים בארץ הקודש' לא ישבו על האדמה 'זה שלוש שנים', שכן כשנה לפני-כן, בביקורו של מונטיפיורי בארץ, עוד עיבדה את האדמה קבוצת בפטיסטים, בראשות משפחת מינור (Minor).³ לימים נתברר, שבאותם 'יחידי סגולה' נתכוונו לשתי משפחות, שלא עשו מלאכתן באמת ובתמים, הזניחו את הגן והתפרנסו מכספי-צדקה שהועברו אליהם על-ידי מונטיפיורי.⁴

(ד) גבאי לונדון השתמשו מלסייע בידו של קלישר גם בעניין אחר, לא ברור מן המכתב מהו. ב'כסף התרומה' הכוונה דאי למגבית של למעלה מעשרים אלף ליש"ט וכן שישים אלף דולר מעזבונו של יהודה טורו, שנועדו לשיקום יהודי הארץ והועמדו לרשות מונטיפיורי באותן שנים. מכספים אלה מימן מונטיפיורי רפישות ומפעלי-צדקה בארץ. ב'גזאיש כרוניקל' מיום 15 במאי 1874 מסופר, שבמסעו של מונטיפיורי בשנת 1866 עוד נשארו כשבעת אלפים ליש"ט מכספי אותה מגבית.

אין במכתב כל רמז לתמיכה ברעיונו של הרב קלישר. הדבר עולה בקנה אחד עם שאר המקורות המובאים על-ידי קלויזנר בדבר השתמטותו העקבית של מונטיפיורי מיצירת קשר כלשהו עם התנועה ליישוב ארץ-ישראל באותם ימים, לרבות דחיית מישרת הנשיאות שהוצעה לו פעמים אחדות.

2 ראה: ב"צ גת, הישוב היהודי בארץ-ישראל בשנת ת"ר-תרמ"א (1840-1881), ירושלים, תשכ"ג, עמ' 322 ואילך. וראה גם: שושנה הלוי, 'פרדס מונטיפיורי', קתדרה 2 (חשוון תשל"ז), עמ' 153-169; חנה רם, ההתחלות של עבודת-אדמה בידי יהודים באיזור יפו, קתדרה 6 (טבת תשל"ח), עמ' 20-37.

3 L. Loewe (ed.), *Diaries of Sir Moses and Lady Montefiore*, London 1890, p. 65

4 גת, לעיל הערה 2.